

27 січня 2005) // Вісті Наукового товариства імені Шевченка в Європі. – Січень 2005. – Ч. 28. – С. 5–10. 13. Червак Б. Аркадій Жуковський – вчений і націоналіст / Б. Червак // Українське слово. – 1997. – 23 січня. – С. 5. 14. Яремчук Д. 75-річчя проф. Аркадія Жуковського / Д. Яремчук // Український голос. – 1997. – 10 лютого. – С. 3. 15. Joukovsky A. Abrege de l'histoire

de l'Ukraine / A. Joukovsky. – Paris, 1997. – 55 p. 16. Joukovsky A. Histoire de l'Ukraine / A. Joukovsky. – Aux editions du Dauphin, 1993. – 287 p. 17. Joukovsky A. Mazepa et la France de Louis XIV / A. Joukovsky // Echanges. – Paris, 1982. – № 48. – P. 65–67. 18. Joukovsky A. Mykhailo Hroushevskiy: sa vie et son oeuvre / A. Joukovsky A. Mazon. – Paris, 1997. – 167 p.

Євген Луняк

«Ніжинці» у Франції у XVIII–XX ст.

У статті розглянуто діяльність на теренах Франції уродженців Ніжинщини чи людей, тісно пов'язаних з цим регіоном. Прослідуються взаємини між Ніжином і Францією від часу виникнення перших контактів між ними до сьогодення.

This thesis investigates the activity of the Nizhyn natives or people deeply connected to Nizhyn region on the territory of France. The Nizhyn-France relations took place during the time from the first contacts in ancient time to the up-to-date, are traced in this article.

Питання еміграційних процесів з України, формування та розвитку української діаспори нині є дуже актуальними. Діяльність українських осередків за межами етнічної Батьківщини стала темою багатьох наукових досліджень [3; 8; 10; 12; 20; 21]. Розглянемо регіональний аспект діяльності українства у Франції, а саме участь представників Ніжинщини у політичних, економічних, культурних, наукових і військових процесах, що були пов'язані з життям цієї держави. Звичайно, під визначенням «ніжинці» розуміємо не лише осіб, що народилися в місті Ніжині чи Ніжинському районі. До умовної сукупності «ніжинців» будуть зараховуватися люди, що походили з Ніжинської землі, вважали її рідною й визнавали свою належність до неї в різні часи. Поняття Ніжинщини історично не є сталим. Тут можна говорити про досить велику територію Ніжинського козацького полку, що за розмірами перевищував деякі сучасні області України, Ніжинського повіту чи, пізніше, району. Також з повним правом до «ніжинців» можна віднести уродженців інших регіонів чи навіть країн, які тривалий час жили, навчалися чи працювали в Ніжині й теж мали б повне право вважати це місто рідним.

Вірогідним є потрапляння представників Ніжинщини до півдня Франції, правда не з доброї волі, у XIV–XVII ст. Причиною цього насильницького переселення людей з регіону стали напади кримських татар. Відомий історик І. Лучицький на підставі великого архівного матеріалу виявив значний приток невільників з України до Русильйону [13].

До XVII ст. відносяться й перші згадки перебування на французькій території загонів українського козацтва. Це пов'язано з подіями Тридцятирічної війни. Є звістки, що у якості найманців козаки з'являлися у Франції й в інші часи [18, с. 65–66]. У французькій мові з того часу міцно закріпилися поняття «Cosaques», «Zaporogues» («козаки», «запорожці»).

Факт присутності у цій країні І. Мазепи наприкінці 1650-х рр. не викликає сумніву. Майбутній гетьман, діяльність якого пов'язана з Ніжинщиною, побував у Франції в період навчання в західноєвропейських університетах [7, с. 438; 16, с. 27; 18, с. 123].

У межах Ніжинського полку були розташовані дві гетьманські столиці – Батурин і Глухів. Шлях до них з Києва пролягав саме через Ніжин.

Першим достеменним так би мовити «ніжинцем» у Франції можна вважати Г. Орлика. Народжений в 1702 р. у Батурині, син гетьмана П. Орлика, він став вигнанцем, оселився у Франції, де був прийнятий на королівську службу, виявивши блискучі військові та дипломатичні здібності. Мав дружні стосунки з Вольтером, якому надавав інформацію про Україну. Орлик все життя намагався

спопуляризувати серед французів ідею козацької України, яка має право на відновлення своєї самостійності. Він навіть виношував ідею перенесення Січі на Рейн. Працював він і над твором з історії України, який так і лишився незавершеним («Notes sur l'Ukraine et les Cosaques qui sont peu connus en Europe» – «Замітки про Україну та козаків, яких мало знають в Європі»). До останніх днів свого життя Г. Орлик намагався допомогти своєму народу, нехай і живучи у далекій Франції [17, с. 123–272; 23].

До когорти «ніжинців» можна умовно зарахувати й гетьманську родину Розумовських. К. Розумовський відвідав Францію ще в 1743–1745 рр. Є свідчення, що він навчався в університеті Страсбурга. Непрямим підтвердженням цього є те, що через двадцять років гетьман відправив саме до цього закладу своїх дітей. Розумовський перебував у Європі під іменем дворянина Івана Обидовського (цікаво, що так звали племінника Мазепи, чи не шукав російський уряд зв'язків з мазепинцями у Франції, зокрема, з тим самим Г. Орликом?) [4, с. 27, 57].

Особливо цікавою є доля Андрія, третього з шести синів гетьмана. Він народився у Глухові в 1752 р. У грудні 1764 р. разом з братами та батьком вирушив до Страсбурга, де його учителем був відомий у Європі професор Шенфлін. Гетьманич досконало оволодів європейськими мовами, серед яких французька була тоді найуживанішою [5, с. 4–5]. В 1769 р. він повернувся до Росії й служив на флоті, відзначившись у Чесменській битві (1770). З 1779 р. на дипломатичній роботі. За його безпосередньої участі були здійснені розподіли Речі Посполитої та створені військові коаліції проти революційної Франції. Будучи ворогом революційних ідей і Наполеона, залишаючись захисником монархізму та легітимізму, Розумовський, що був відправлений у відставку після Тильзітського миру (1807), залишився жити у Відні, де мав славу щедрого мецената. Мав дружні взаємини з Бетховеном, Моцартом і Гайдном. В умовах нової війни з Наполеоном цар повернув Розумовського на дипломатичну службу. На початку 1814 р. той представляв російську сторону на мирних переговорах в Шатільйоні. Його жорстка та безкомпромісна позиція не була прийнята Наполеоном, і переговори припинилися [6, с. 461]. Проте вже в березні 1814 р. російська армія вступила до Парижа. Незабаром туди прибув і сам Олександр I разом з Розумовським. Здивовані парижани з подивом бачили на своїх тісних вуличках роз'їзди донського козацтва. Про свої дитячі враження від цього видовища пізніше згадували відомі французькі історики Ж. Мішле та П. Меріме [24; 1, с. 116]. Розумовський відіграв неабияку роль у роботі Віденського конгресу та заключенні миру з Францією у 1815 р. Вдячний цар надав йому титул

світлішого князя [6, с. 575]. Згодом – живе у Відні. Віденці зберігають пам'ять про щедрого й обдарованого князя-мецената. Одна з вулиць міста носить його ім'я, а в музеї Бетховена висить портрет А. Розумовського [7, с. 662].

Серед інших відомих земляків можна згадати талановитого художника А. Лосенка (1737–1773). Народився у Глухові, згодом переїхав до Петербурга, де навчався в Академії мистецтв. В 1760–1765 рр. Лосенко вдосконалював свої здібності в Парижі, згодом у Римі. Повернувшись до Петербурга в 1769 р., став професором, академіком, а з 1772 р. і директором Академії мистецтв.

Ніжинцем є Ю. Лисянський (1773–1837), відомий мореплавець, що першим у вітчизняній історії здійснив навколосвітню подорож. Народившись у родині ніжинського протоєрея, хлопчик мав мрію стати моряком. Вступивши до Морського кадетського корпусу, він познайомився з І. Крузенштерном, з яким згодом здійснив свій науковий подвиг. Вже в 15-річному віці гардемарин Лисянський брав участь у морських битвах зі шведами. Після війни був відправлений на навчання в Англію. Брав участь у битвах з французами, відзначившись при взятті у полон фрегата «Елізабет». У складі англійських ескадр побував у США, був знайомий з Дж. Вашингтоном. Як досвідченому мореплавцю, Лисянському було доручено місію навколосвітньої подорожі. 26 липня 1803 р. шлюпи «Нева» та «Наdejда» вийшли з Кронштадта. Командував «Невою» Лисянський. У густому тумані він незабаром загубив свого компаньйона Крузенштерна, тож майже вся подорож була здійснена ним самостійно. 22 липня 1806 р. «Нева» повернулася до Кронштадту, випередивши «Наdejду». Таким чином, Лисянський і його екіпаж стали першими вітчизняними навколосвітніми мандрівниками.

Інший уродженець Ніжина П. Вітгенштейн (1769–1843), рано почавши військову кар'єру, у 30-річному віці вже став генералом. Особливо відзначився його військовий талант під час війни з Наполеоном. В 1813 р. він деякий час був головнокомандуючим російськими та пруськими арміями. В 1813 р. командував однією з армій у «битві народів» під Лейпцігом. Після цієї перемоги бойові дії перенеслися на територію Франції. 27 лютого 1814 р. корпус Вітгенштейна взяв участь у битві поблизу містечка Барсьюр-Об у провінції Шампань. Найзапекліші бої відбувалися біля селища Аільвіль. В ході битви він був поранений кулею в ногу навиліт. Проте французи були розбиті й відступили. Отримавши поранення, полководець змушений був відійти від військових дій на лікування. За правління Миколи I Вітгенштейн отримав чин генерал-фельдмаршала й титул світлішого князя, що було тоді винятковим проявом монаршої прихильності. Страждаючи від ран, полководець змушений був часто їздити на лікування. Під час однієї з таких подорожей, перебуваючи у Львові, він помер на руках у дружини. Так закінчилося дивовижне життя воєначальника, що, будучи німцем, народився й помер на Україні, все життя віддано служив Росії, воюючи з поляками, турками та французами.

За винятком Кримської війни, зв'язки між Францією та Україною мали здебільшого мирний характер. До Франції часто приїжджали діячі науки та культури, які бували чи жили в Ніжині. Восени 1836 – взимку 1837 рр. у Парижі побував М. Гоголь, життя якого було тісно пов'язане з Ніжином [19, с. 242]. В різний час Францію відвідували такі діячі української культури й науки як М. Костомаров, П. Куліш, Марко Вовчок, М. Грушевський. Всі ці люди добре знали Ніжин.

Слід відмітити видатного українського антрополога та громадського діяча Ф. Вовка (1847–1918). Вовк став одним з перших українських емігрантів, проживши більше двох десятиріч у Парижі, де навчався, а потім викладав у місцевій Школі антропології та інших закладах, був членом Історичного та Антропологічного товариств у Парижі. З Ніжином його пов'язувало навчання у місцевій гімназії.

Відомим «ніжинцем» у Франції можна вважати історика й активного діяча УНР Ф. Савченка (1892 – після 1936). В Ніжині він здобував вищу освіту в Історико-філологічному інституті князя Безбородька, а з 1914 продовжував студії в Парижі. З початком революції Савченко взяв активну участь у державотворчих процесах. В 1918 р. він був одним з організаторів товариства «Cercle d'etudes franco-ukrainiennes» («Франко-українське дослідницьке коло») і був редактором видаваного ним тижневика «La France et l'Ukraine». В 1919 р. Савченко входив до делегації УНР у Парижі. Проте серце тужило за Батьківщиною. В 1925 р. Федір Якович отримав дозвіл повернутися додому. Проте в 1931 р. він був заарештований і засуджений до 5 років позбавлення волі. Після 1936 р. його доля невідома. Ймовірно, Савченко став жертвою сталінських катів і загинув.

Корінним ніжинцем був український революціонер О. Лола (псевдонім Степанюк) (1884–1919). Будучи одним з організаторів РУП, він після революції 1905 р. зблизився з більшовиками. Виїхавши до Франції, став активним діячем Паризької секції закордонних організацій РСДРП, захищав права українців на свою мову та культуру, друкувався у «Правді» та іншій більшовицькій пресі. Відомо, що відбувалося постійне листування між ним і Леніним. Від нього «вождь» отримував цінну інформацію про поширення революційного руху в Україні, ставлення українців до більшовиків. Отримані свідчення дозволили Леніну краще продумати політику своєї партії в Україні [11, с. 134].

Після революції та громадянської війни з України за кордон линув потік емігрантів. Багато хто з цих людей осів у Франції, декому пощастило досить добре облаштуватися. Майбутній прем'єр-міністр цієї країни П. Береговуа (Береговий) (1925–1993) народився в родині саме таких емігрантів з України. У Франції знайшли притулок С. Петлюра, Н. Махно, В. Винниченко та ін.

Не обійшлося і без ніжинців. Серед них можна виділити О. Твердовського (1891–1930), учасника революції, героя Крут. Твердовський (Твердун) народився в Ніжині, навчався у місцевій гімназії, звідси відправився на fronti Першої світової, де отримав кілька поранень. В 1917 р. включився в революційну діяльність. Взяв участь в організації захисту України від більшовицької навали під Крутами, що розташовані поряд з Ніжином. У запеклому бою вищі йому пощастило вижити. Після поразки УНР він емігрував. За кордоном вступив до ОУН, був одним з керівників відділення організації в Люксембурзі. Тяжко працюючи на індустриальних підприємствах східної Франції та Люксембурга, Твердовський зароблені кошти витрачав на українську справу, мріючи про вільну Україну. 16 квітня 1930 р. помер і був похований у Люксембурзі.

Серед політичних емігрантів виділяється подружжя Дорошенків, яке тісно пов'язане з Ніжином. Д. Дорошенко (1882–1951) відомий історик, діяч Центральної Ради та міністр уряді Скоропадського, завжди підкреслював, що походив з давнього козацько-старшинського роду на Глухівщині. З 1919 р. на еміграції. Дорошенко був професором УВУ у Відні, Празі і Мюнхені, став першим президентом УВАН, утвореної в 1945 р. В тіні свого чоловіка менш

відомою залишається Н. Дорошенко (у дівочтві Васильченко). Народилася вона 1 вересня 1888 р. в Ніжині. У 18-річному віці вийшла заміж за Дорошенка. Відзначалася палкою любов'ю до України. Маючи неабиякий театральний талант, уславилась як драматична актриса. Багато зробила для розвитку українського театру. Живучи в Австрії, Німеччині, Чехословаччині, час від часу подружжя Дорошенків проводило відпочинки у Франції, налагоджуючи співпрацю між українцями в різних країнах [14; 15].

Не можна оминати увагою тих ніжинців, яких традиційно вважають росіянами. Передовсім мова йде про О. Хохлову (1891–1955). Вона народилася в Ніжині. Ще маленькою дівчинкою захопилася балетом. Незабаром стала танцівницею «Російського балета» С. Дягілева, що мав величезний успіх серед французької публіки. 18 травня 1917 р. вона танцювала в паризькому театрі Шатле. Серед авторів цієї вистави були С. Дягілев, Е. Саті та Ж. Кокто. За костюми та декорації відповідав П. Пікасо. Іспанський митець одразу закохався у чарівну жінку й попросив її руки. Та відповіла йому взаємністю. 12 липня 1918 р. Ольга та Пабло зареєстрували шлюб. В 1921 р. у них народився син Пауло (Поль). Проте незабаром стосунки подружжя почали псуватися. Запальний іспанець мав бурхливі романи на стороні. Подружні зради виводили Ольгу з себе. В 1935 р. між ними стався остаточний розрив. Забравши сина, мадам Пікасо виїхала на південь Франції, де й проживала до смерті. Незважаючи на це, юридичний шлюб між подружжям тривав до кінця її життя. Портрети Ольги пензля Пікасо на світових аукціонах нині оцінюються в мільйони доларів.

Цікавою є доля ще одного ніжинця – М. Скобліна (1894–1937 чи 1938). Дворянин за походженням, він пройшов шлях від прапорщика до штабс-капітана, був нагороджений орденом святого Георгія 4-го ступеня. З 1917-го року активний учасник Білого руху – полковник Добровольчої армії Корнілова, генерал-майор в армії Врангеля. З 1920-го року на еміграції у Парижі, де був близьким до генерала О. Кутепова, призначеного керівником Російського загальновоїнського союзу (РЗВС). Вважається, що з 1930-го року співпрацював з ДПУ-НКВС й був причетний до викрадення радянськими агентами керівників РЗВС у Парижі генералів Кутепова (1930) та Є. Міллера (1937). Після здійснення останньої акції, уникаючи розправи, Скоблін втік до Іспанії, де й загинув, ймовірно, від рук агентів НКВС.

Ще одним відомим ніжинцем у Франції був Ф. Спаский (1897–1979). Випускник Ніжинського інституту, він після революції емігрував до Франції. Закінчив богословський інститут у Парижі й згодом викладав у ньому сектознавство, латинську та грецьку мови, літургіку та Святе Письмо, працював бібліотекарем, секретарем і скарбником цього закладу, крім того служив псаломщиком Свято-Введенської православної церкви в Парижі й керував чоловічим церковним хором. Похований на російському цвинтарі Сен-Женев'єв де Буа.

Друга світова війна не лише стала найбільшою трагедією в історії людства, але й призвела до колосальних міграційних процесів. Безумовно, Україна опинилася в епіцентрі цих політичних катаклізмів. Важко сказати напевно, чи опинялися уродженці Ніжинщини на території Франції в період цієї війни. Проте таке припущення видається цілком обґрунтованим.

З 1944 р. з України на захід линула так звана третя хвиля української еміграції. Це були люди, що не хотіли знову

опинятися під ярмом сталінської тиранії. Після війни група емігрантів-інтелектуалів з України заснувала у паризькому передмісті Сарселі осередок НТШ у Франції. Серед цих ентузіастів були В. Кубійович, З. Кузеля та ін. До їх кола можна зарахувати й відомого літературознавця І. Кошелівця (1907–1999). Народився Кошелівець (справжнє прізвище Ярешко) у селі Кошелівка на Ніжинщині. Саме назва рідного села й дала йому псевдонім. У 1930 р. закінчив Ніжинський ІНО. В 1950 р. він брав активну участь у заснуванні осередку НТШ в Сарселі й підтримував його діяльність протягом всього життя. Живучи у Мюнхені, він постійно навідувався до Сарселі, Парижа та інших міст Франції, зустрічаючись з колегами [9, с. 11; 2, с. 474].

Кілька років у повоєнному Парижі прожив і відомий український письменник Л. Полтава (Пархомович) (1921–1990). З Ніжином його пов'язували роки навчання в Ніжинському інституті (1938–1940). Залишивши Париж, він згодом переїхав до США, де працював в українській редакції радіо «Голос Америки», редагував щоденник «Свобода».

Не в якості емігранта в Парижі опинився ще один відомий «ніжинець» – відомий історик М. Петровський (1894–1951). В 1915–1919 рр. він навчався в Ніжинському інституті, а згодом викладав у ньому. Підтримував тісні контакти з Грушевським. У 1933 р. Петровського було звинувачено у націоналізмі і звільнено з Ніжинського ІНО. З 1937 р. працював в Інституті історії України АН УРСР. В 1942–1947 рр. директор цього інституту. Входив до складу делегації УРСР на асамблеях ООН у Сан-Франціско (1945), та Лондоні (1946). В 1946–1947 рр. брав участь у роботі Паризької мирної конференції, яка поставила крапку на Другій світовій війні. Однак наприкінці 1940-х рр. Петровський знову зазнав нищівної критики, був звинувачений у націоналізмі і покінчив життя самогубством.

Не припиняються культурні контакти між Ніжином і Францією й у незалежній Україні. Велику роль у поширенні української музичної культури в світі відіграє Молодіжний хор «Світич», який діє з 1993 р. Художні керівники та диригенти хору Л. Шумська та Л. Костенко, концертмейстер Г. Брюзгіна. У травні 2009 р. творчий колектив «Світича» взяв участь у XV Міжнародному хоровому фестивалі «Nansy: Voix du monde» («Нансі: голоси світу»). Французи, яких українська пісня полонила своєю чуйністю й красою, люб'язно прийняли ніжинців. Не розуміючи українських слів, французи тим не менш були зачаровані чудовим співом і навіть намагалися підспівувати. Президент фестивалю М. Тіріон про виступ ніжинців відгукнувся так: «Ми горді приймати у себе хор «Світич». Для нас важливо відкрити іншу країну, інших людей. Нам дуже приємно, що Україна бере участь у фестивалі і, як кажуть в Україні, «Многая літа!»». Завдяки «Світичу», який французи сердечно прийняли та полюбили, голос України був почутий у Франції. Оргкомітет фестивалю визнав «Світич» кращим хором – тому він був удостоєний честі завершувати великий заключний концерт. Відомо французька газета «L'Est Republicain» з захоптом писала, що коли виступав «Світич», потужні й чарівні голоси його хористів змушували публіку тремтіти від захоплення й хвилювання. Стаття мала підзаголовок «Фантастичні українці» [22].

Безумовно, діяльність українців у Франції має багатомісцеве минуле. Серед осіб з різних регіонів України, що зробили свій внесок у духовну, політичну чи військову історію Франції, представники Ніжинщини посідають важливе місце. Поза всяким сумнівом, зважаючи на глобалізацію світу та інтеграцію України до європейського співтовари-

тва, контакти між цим регіоном і цією західною державою будуть всіляко розвиватися та розширюватися.

1. *Боллан Г. Л. де*. Опис України / Гійом Левассер де Боллан. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький // П. Меріме / [пер. з фр., приміт. та передм. Я. І. Кравця]. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с. 2. *Бурім Д. В.* Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі / Бурім Д. В., Кучерук О. О., Маврін О. О. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2007. – 528 с. 3. *Вагіна О. М.* Освітня діяльність української еміграції в країнах Європи (1918–1939): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Вагіна Олена Миколаївна. – Запоріжжя, 1999. – 230 с. 4. *Васильчиков А. А.* Семейство Разумовских / А. А. Васильчиков. – СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1880. – Т. 1. – 560 с. 5. *Васильчиков А. А.* Семейство Разумовских / А. А. Васильчиков. – С.-Пб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1882. – Т. 3. – Ч. 1. – 602 с. 6. *Васильчиков А. А.* Семейство Разумовских / А. А. Васильчиков. – С.-Пб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1887. – Т. 4. – Ч. 2. – 603 с. 7. Довідник з історії України / [за заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста]. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с. 8. *Дробот І. І.* Державно-соборницька ідея в практиці українських суспільно-політичних сил в еміграції та на західноукраїнських землях (1920–1930-і рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Іван Іванович Дробот. – К., 2002. – 473 с. 9. *Жуковський А.* Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі / Аркадій Жуковський. – Львів; Париж: Видавництво НТШ, 2000. – 138 с. 10. *Іваненко О. А.* Культурні взаємини Франції та України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Оксана Анатоліївна Іваненко. – К., 2004. – 198 с. 11. *Калібаба Д.* Відомі діячі культури, науки, по-

літики Чернігівщини / Дмитро Калібаба. – Чернігів, 1998. – 256 с. 12. *Кураєв О. О.* Культурні зв'язки України і Франції у другій половині XIX – на початку XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03 / Олексій Олексійович Кураєв. – К., 1992. – 162 с. 13. *Лучицький І. В.* Русские рабы и рабство в Руссильоне в XIV и XV вв. / И. В. Лучицкий // Университетские известия. – Киев. – № 11. – Ч. 2. – Критика библиография. – 1886. – С. 191–219. 14. *Наталія Дорошенко*: в житті і на сцені // Свобода. – 2007. – 2 лютого. 15. *Остання справа Дмитра Дорошенка*: До 125-річчя з дня народження видатного історика // Свобода. – 2007. – 3 серпня. 16. *Павленко С. О.* Міф про Мазепу / Сергій Олегович Павленко. – Чернігів: Деснянська правда, 1998. – 246 с. 17. *Різниченко В.* Пилип Орлик – Гетьман України / Борщак Ілько. Великий мазепинець Григор Орлик. Історичні оповіді. – К.: Український письменник, 1996. – 304 с. 18. *Січинський В.* Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / Володимир Січинський. – К.: Довіра, 1992. 256 с. 19. *Труайя А.* Николай Гоголь / Анри Труайя. – М.: Издательство Эксмо, 2004. – 640 с. 20. *Череватюк В. Б.* Громадська, культурно-освітня та наукова діяльність українських емігрантів у Франції в 20–30-і рр. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Вікторія Богданівна Череватюк. – К., 1996. – 197 с. 21. *Уткин А. И.* Информационная деятельность политических, общественных и религиозных объединений украинской диаспоры в странах Запада (1945–1991): дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.01 / А. И. Уткин. – К., 1993. – 405 л. 22. *Fantastiques Ukrainiens*. L'Est Républicain. – Lundi. 25 mai 2009. 23. *Dmytrychyn I.* Gregoire Orlyk. Un cosaque ukrainien au service de Louis XV. P.: Présence Ukrainienne. L'Harmattan. – 370 p. 24. *Viallaneix P.* La Voie royale: essai sur l'idée du peuple dans l'œuvre de Michelet. P.: Delagrave, 1959. – 541 p. nouv. éd. Paris, Flammarion, 1971.

Микола Нагірний

Русини й українці Хорватії під владою Сербської Країни

У статті розглядається становище русинсько-української меншини Хорватії під час хорватсько-сербської війни 1990-х рр. Акцентовано увагу на перебуванні русинів і українців під владою Республіки Сербська Країна, охарактеризовано особливості окупаційного режиму. Проаналізовано чинники, які вплинули на проведення політики етноциду стосовно національних меншин регіону. Висвітлено наслідки перебування русинів і українців під контролем сербських державних утворень.

The position of Ruthenian-Ukrainian minority of Croatia during the Croatian-Serbian war in 1990's is considered in the article. The attention is stressed to staying of the Ruthenians and Ukrainians in the Republic of Serbian Krajina, special features of occupation regime are also described. The factors which have influenced the conducting of ethnocide policy towards national minorities of the region are analyzed. The consequences of staying of the Ruthenians and Ukrainians under the dominion of Serbian state are shown.

У Хорватії проживає невелика українська діаспора (4,3 тис. осіб за переписом 2001 р.). Одна її частина ідентифікує себе як русини (2,3 тис.), інша – як українці (2 тис. осіб). Ця меншина за понад 200 років свого перебування на південнослов'янських землях розвинула культурну, видавничу, освітню й церковну діяльність. Діаспора пережила лихоліття двох світових воєн. Однак найбільше випробування на її долю випало під час хорватсько-сербської війни 1990-х років.

Питанням становища русинів й українців у цій війні належної уваги у науковій літературі не приділено. Хорватські дослідники війни [32; 41; 42; 44] не акцентували увагу на нашій меншині. Місцеві русини й українці не оминули цієї проблеми, однак їхні дослідження або занадто узагальнені [43], або надміру деталізовані [33]. Водночас в Україні цим питанням спеціально ніхто не займався. Тож автор прагнув заповнити дану прогалину, метою статті поставивши дослідження характеру перебування русинів та українців під сербською владою, причин і наслідків такого перебування для нашої діаспори.

Дезінтеграційні процеси в СФРЮ призвели до розпаду цього наднаціонального утворення на окремі республіки й зумовили виникнення потужних сербських рухів на землях, де вони (серби) складали значний відсоток населення. Зокрема, у Хорватії серби становили абсолютну більшість у 12 і відносно у 2 общинах (регіонах) Хорватії. Кроки нової хорватської влади, яку уособлювали президент Ф. Туджман і партія Хорватський демократичний

союз (ХДС), на здобуття більшого суверенітету з 1990 р. зумовили відповідну реакцію з боку сербської меншини. Серби взяли курс на відокремлення від Хорватії. Його результатом стала міжетнічна війна та проголошення державних утворень САО Країна і АО Славонія, Бараня і Західний Срієм.

Новопосталі сербські адміністративні одиниці займали територію, де проживала значна частина несербського населення. Так, у общині Вуковар у 1991 р. мешкало 43,8% хорватів, 37,4% сербів, 7,2% «югославів» та 11,6% представників інших національностей [45, s. 474]. Серед них були й нащадки переселенців з українських земель (6 тис. осіб за переписом 1991 р.). Найбільше їх було у місті Вуковар, селах Петровці і Миклушевці. Це були єдині села, де представники нашої діаспори становили абсолютну більшість населення: у Петровцях з 1289 мешканців 737 були русинами і 230 – українцями [26, с. 24], у Миклушевцях з 673 мешканців русинів й українців було, за різними даними, 523–529 осіб [21, с. 11; 33, s. 11; 45, s. 463]. В абсолютних показниках найбільше русинів та українців Хорватії мешкало у Вуковарі (біля 2 тис. осіб [9, с. 24]), однак у цьому місті вони склали лише 4,5% населення з 44,6 тис. мешканців міста [45, s. 461].

Русини й українці Хорватії традиційно мало цікавилися політикою [29, с. 48]. Переважно представлені аграріями, виховувані впродовж кількох десятиліть на принципах «братерства і єдності» в Югославії, вони у своїй більшості не проявляли до певного часу особливої політичної актив-